

Sa stanovišta Evropskog socijalnog modela, značaj koji strategija pridaje podršci inkluzivnom razvoju svjedoči da se na javne izdatke za zdravstvo ili obrazovanje sve manje gleda kao na puki trošak, a sve više kao na investicije u ljudski kapital. Dobro obrazovano i zdravo stanovništvo jeste cilj sam po sebi, ali ujedno i presudni faktor koji doprinosi ubrzanom društveno-ekonomskom razvoju.

Treba imati u vidu da strategija „Evropa 2020“ nije bitna samo za države članice EU, već predstavlja značajan izazov i za države kandidate za članstvo u EU, kao što je Crna Gora, i za usmjeravanje njihovih reformskih procesa. Na to se ukazuje u samom evropskom dokumentu: „*Strategija „Evropa 2020“ nije relevantna samo unutar EU, već nudi značajan potencijal zemljama kandidatima i našim susjedima i pomaže im da ubrzaju svoje reforme. Proširenje prostora na kojem se primjenjuju pravila EU kreiraće nove mogućnosti kako za EU tako i za njene susjede.*”²⁸⁰

7.7. Evropa naspram Amerike

Jedno o čuvenijih poređenja američkog i evropskog pristupa organizaciji rada i života, dakle ekonomsko-socijalnih modela, daje Rifkin: "U evropskom snu odnosi unutar zajednice važniji su od autonomije pojedinca, kulturna raznolikost važnija je od asimilacije, kvaliteta življenja od akumulacije bogatstva, održiv razvoj od ograničenog materijalnog rasta, posvećenost samom sebi važnija je od mukotrpnog rada, univerzalna ljudska prava i pravo na zdrav okoliš važniji su od imovinskih prava, globalna suradnja važnija je od jednostrane dominacije sile".²⁸¹ Oduševljenje evropskim vrijednostima Rifkin nije ni pokušavao da sakrije. Zaključak njegove knjige posvećene evropskom snu je gotovo poetičan: "Mi, Amerikanci znali smo reći kako za američki san vrijedi i umrijeti. Za novi, evropski san, pak, vrijedi živjeti". Na osnovu čega je došao do ovog zaključka? Na osnovu poređenja brojnih pokazatelja, kriterijuma, stavova, vrijednosti... koji karakterišu dva kontinenta. Sažeto, ta se poređenja mogu vidjeti u narednoj tabeli, urađenoj upravo na osnovu njegove studije.

Tabela 6: Poređenja Amerike i Evrope

Amerika	Evropa
Samostalnost	Kohezija, uklopljenost
Rizik	Sigurnost
Pojedinac	Zajednica
Asimilacija	Multikulturalnost
Neograničen materijalni rast	Održiv razvoj

²⁸⁰ European Commission: Communication from the Commission: *Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, 2010, strana 23: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

²⁸¹ Rifkin, Jeremy: *Evropski san*, Školska knjiga, Zagreb, 2006. Više o njegovom djelu na: <http://www.foet.org/JeremyRifkin.htm>

Mukotrpnost	Posvećenost sebi
Žive da bi radili	Rade da bi živjeli
Duboka religioznost	Sekularizacija
Jednostrana demonstracija sile	Globalna saradnja

Izvor: Rifkin, Jeremy: *Evropski san*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Rađene su i mnoge druge, manje više, slične komparativne studije. Uglavnom sa ciljem da dođu do odgovora o tome koji sistem može uspješnije odgovoriti izazovima koji dolaze u novom vijeku. Koji sistem obezbjeđuje bolje plate, uslove rada, socijalnu integraciju i kvalitet života? Poređenja uspjeha i slabosti ekonomija EU i SAD najčešće se koriste kao argument u tumačenjima razlika između američkog i evropskog modela.

Sa stanovišta nezaposlenosti, američki sistem proizvodi daleko bolje rezultate. Stopa nezaposlenosti u eurozoni se tokom desetak godina, prije naglog uticaja međunarodne krize, kretala između 9,5 i 10 odsto. Istovremeno u SAD gotovo da nije prelazila 6 odsto. Ako se uporede podaci o dugoročnoj nezaposlenosti, vidjeće se da se ona u EU održava na nivou od 4 odsto, dok je u SAD u kontinuitetu opstajala na svega 0,7 odsto.²⁸² Šta više, pošto u Evropi sveobuhvatna regulacija odnosa na tržištu rada štiti radnike od otpuštanja, nezaposlenima je teže da dođu do radnog mjesta. Naravno, pri tome treba imati u vidu da evropsko tržište rada ne funkcioniše na isti način i u istim kulturološkim uslovima kao američko.

Oblast istraživanja i razvoja još ubjedljivije svjedoči o neefikasnosti evropskih napora da izbore trku sa američkom konkurencijom. Tokom prve tri decenije prošlog vijeka građani Francuske, Njemačke i Britanije pojedinačno su dobijali više Nobelovih nagrada u oblasti nauke nego građani Amerike. Od 1970. godine građani SAD dobijaju 60 odsto više Nobelovih nagrada nego sva Evropa zajedno. Danas, inače, 70 odsto dobitnika Nobelovih nagrada u svijetu radi na američkim univerzitetima.

Svaka medalja, naravno, ima i drugu stranu. Poredeći prava radnika u EU sa onima u SAD mnogi komentatori ukazuju da su upravo ta prava, tj. „rigidno tržište rada“, uzrokovala veću stopu nezaposlenosti u EU od one u SAD. Podaci o zakonom garantovanim pravima radnika u evropskim državama i Sjedinjenim Američkim Državama ukazuju na daleko veća zakonska prava radnika u Evropi. Zapravo i u odnosu na ostale bogate razvijene industrijske zemlje (poput Australije, Japana i Kanade) SAD se izdvajaju po najnižim zakonom garantovanim pravima zaposlenih. SAD su jedina razvijena zemlja na svijetu koja zakonskim putem ne obavezuje poslodavce da obezbijede plaćeni godišnji odmor zaposlenima. Razlika između SAD i Evropske unije je još veća ako se uzmu u obzir i plaćeni državni (neradni) praznici. Dok u SAD zakon ne obavezuje poslodavce da plate radnicima odsustvo tokom

²⁸² Gurgied, Constantin: **Will the European Social Model wreck the Irish miracle?** u Mullally, Lorraine; O'Brien, Neil (editors): *Beyond the European Social Model*, Open Europe, London, 2006

državnih praznika, u evropskim država, u prosjeku, ima 13 dana državnih praznika godišnje, tokom kojih, naravno, radnici ne rade.²⁸³

Da ne bude zabune, u svim državama poslodavci, na temelju kolektivnih ugovora, obezbjeđuju plaćene godišnje odmore i iznad zakonskog minimuma, no ovdje se radi o garancijama koje obezbjeđuje država i ulozi države u regulisanju odnosa na tržištu rada i socijalnoj oblasti u cjelini. Upravo odsustvo uloge države u ovoj oblasti, primjera radi, uslovljava da, u SAD, primjera radi, svaki četvrti radnik nema ni dana plaćenog godišnjeg odmora. Prema zvaničnim statističkim podacima, radnik u SAD, u prosjeku, ima devet dana plaćenog godišnjeg odmora i šest dana plaćenih državnih praznika godišnje, što je značajno niže od minimalnih, zakonima utvrđenih, standarda u državama članicama EU. Države članice Evropske unije, naime, obezbjeđuju osnovno zakonsko pravo na plaćeni godišnji odmor u iznosu od najmanje 20 radnih dana, dok se u nekim od zemalja taj broj penje na 25 ili 30 dana.²⁸⁴ Izostanak zakonskih garancija minimalnih standarda dodatno ukazuje i na problem nejednakosti. Prema već citiranoj studiji o uporednim pravima zaposlenih na godišnji odmor u zemljama OECD, najniža prava na plaćeni godišnji odmor u SAD ostvaruju zaposleni sa nižim kvalifikacijama, koji rade na određeno vrijeme i radnici u malim preduzećima. Primjera radi, u 2005. godini slabije plaćeni radnici u SAD su ostvarili u prosjeku 10 dana plaćenog godišnjeg odmora, za razliku od 14 dana koliko su imali bolje obrazovani i plaćeni radnici. U cjelini gledano, oko 23 odsto zaposlenih u SAD rade kod poslodavaca koji im ne obezbjeđuju plaćeni godišnji odmor.

Naspram toga, u Evropskoj uniji je, zahvaljujući Direktivi o radnom vremenu iz 1993. godine (koja je dopunjena 2000. godine),²⁸⁵ utvrđeno minimalno pravo od 20 radnih dana tj. četiri nedjelje plaćenog godišnjeg odmora. Neke države članice su otišle znatno iznad tog minimalnog standarda, pa Francuska, primjera radi, garantuje zaposlenima 30 dana plaćenog godišnjeg odmora, a Finska i Švedska po 25 dana. I broj plaćenih dana državnih praznika u zemljama članicama EU se razlikuje pri čemu prednjače Portugalija, Austrija i Italija sa po 13 dana godišnje. Veći broj neradnih, a plaćenih državnih praznika imaju i zaposleni u Njemačkoj (10), kao i Irskoj, Finskoj i Danskoj (po 9). Istovremeno, Holandija, Švedska, i Velika Britanija nemaju zakonom garantovane dana plaćenih državnih praznika. U cjelini gledano, kada se sabere zakonski minimumi plaćenih dana godišnjih odmora i državnih praznika najdarežljivije države u EU su: Austrija i Portugalija (35 dana ukupno), Finska i Španija (po 34 dana), potom Italija i Francuska, dok su ostale države članice EU na nivou ispod 30 dana godišnje.²⁸⁶

²⁸³ Više o tome u: Ray, Rebecca and Schmitt, John: **No-vacation nation USA – a comparison of leave and holiday in OECD countries**, ETUI-REHS, *European Economic and Employment Policy Brief*, No. 3- 2007, Brussels

²⁸⁴ Globalna poređenja ukazuju da se u Australiji i na Novom Zelandu, takođe, zaposlenima zakonski garantuje najmanje 20 plaćenih dana godišnjeg odmora, dok je u Kanadi i Japanu zakonom garantovani broj dana plaćenog odmora sveden na 10.

²⁸⁵ Riječ je o već pominjanoj European Working Time Directive 93/104/EC, kao i Directive 2003/88/EC concerning certain aspects of the organisation of working time.

²⁸⁶ Radi se o opštoj slici. Mnoge države dodatno preciznije regulišu prava mladih radnika, ili prava starijih radnika, prava onih koji rade po smjenama itd. Takođe, radi se o zakonskom minimumu koji je garantovan od strane nacionalnih vlasti. S obzirom na razvijeni stepen decentralizacije, u nekim državama, Njemačkoj na primjer, pokrajinske vlasti takođe imaju prava da utvrđuju dodatne standarde plaćenog odmora za zaposlene.

Dakle, kada se uporede ukupni podaci prosječni radnik u SAD ostvaruje manja prava na dane plaćenog godišnjeg odmora i državnih praznika, nego što je garantovani zakonski minimum u državama članicama EU. Kada bi se sabrali i podaci o stvarnim pravima zaposlenih u EU koja ostvaruju kroz kolektivne ugovore, poređenje bi bilo još ubjedljivije na strani prava evropskih radnika na odmor i dokolicu.

Plaćeni neradni dani naravno obuhvataju i mnoge druge situacije: preseljenje radnika, njegovu aktivnostu u oblasti međunarodne solidarnosti (kao u Francuskoj), glasanje na izborima, društveno koristan rad, ispunjavanje sindikalnih obaveza, obaveza prema sudovima itd. Neke države, poput Španije i Portugalije, pri tom izričito zabranjuju poslodavcima da radnicima nude dodatnu novčanu naknadu za nekorišćenje godišnjeg odmora. U velikoj Britaniji to isto važi, ali samo za zakonski minimum plaćenog godišnjeg odmora, dok za ostale, kolektivnim ili individualnim ugovorima predviđene dodatne dane plaćenog godišnjeg odmora, takve zabrane ne važe. Takođe, mnoge države obavezuju radnike da iskoriste cio, ili najveći dio plaćenog godišnjeg odmora u tekućoj godini.²⁸⁷

Što se radničkih zarada tiče, naredna tabela pokazuje da su, tokom prethodne dekade, evropske države značajnije povećale najniže plate. Najniža satnica je tokom posljednje decenije najmanje porasla u SAD, a kontinentalne evropske države su ubjedljivo najviše povećale garantovana najniža primanja radnika.

Tabela br. 7: Rast minimalne satnice u odabranim državama
(Preračunato u US dolare)

Država	2001	2011
Belgija	7.47	11.51
Češka	0.83	2.63
Francuska	6.89	12.28
Grčka	3.29	5.60
Mađarska	0.90	2.16
Irska	6.58	11.74
Luksemburg	8.03	13.75
Poljska	1.18	2.58
Slovenija	1.82	5.86
Španija	2.10	4.59
Velika Britanija	7.15	3.36
SAD	9.87	11.27

Izvor: OECD, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=RHMW>

Ako se želi izvući kratki komentar iz ovog poređenja prava zaposlenih u državama članicama EU i u SAD, moglo bi se sasvim jasno zaključiti da zakonom garantovani minimumi prava u oblasti plaćenog godišnjeg odmora i državnih praznika, kao što je to u državama Evropske unije, u realnosti znatno povećavaju nivo prava zaposlenih i evidentno smanjuju nivo njihove nejednakosti. U tom kontekstu se ukazuje da je Evropski socijalni model, pored ostalog i rezultat aktivnosti sindikalno organizovanih radnika. Primjera radi, prema podacima iz 2002. godine, prosječna sindikalna gustina

²⁸⁷ Takav mehanizam je odavno ustanovljen i u Crnoj Gori.

(tj. procenat radnika učlanjenih u sindikate u odnosu na ukupan broj zaposlenih) u EU je bila 29 odsto a u SAD svega 13 odsto.²⁸⁸

Adut u ruci zagovornika prednosti američkog modela je, naravno, podatak da je prosječni Amerikanac za oko 40 odsto bogatiji od prosječnog Evropljanina. Međutim, istovremeno treba imati u vidu da u SAD vrlo značajan broj radnika (55 odsto ukupno zaposlenih) nije u stanju da plaća privatno penzijsko osiguranje, a 33 odsto njih ni na koji način ne štedi za penziju, pri čemu su državne penzije izvor prihoda za svega 20 odsto starih osoba. Prema podacima iz zvaničnog popisa, stopa siromaštva u SAD je 2011. godine bila 15,1% (46,2 miliona ljudi), što je najviši nivo od 1993. godine. Metodologije se razlikuju, ali ipak treba ukazati da je prema Izvještaju o socijalnoj uključenosti Evropske komisije za 2004. godinu 15 odsto evropskog stanovništva (misli se na EU 15) živjelo pod rizikom siromaštva. No, kada bi se iz redovnih prihoda stanovništva izuzeli socijalni transferi, procenat siromašnog stanovništva bi se popeo na 23,4%. Šta više, kad bi se još izuzele i penzije onda bi se njihov broj popeo na 40 odsto. Dakle, socijalni servisi države smanjuju rizik od siromaštva i obezbjeđuju socijalnu koheziju. Naravno, socijalne transfere treba platiti. Zbog toga su i troškovi za socijalnu zaštitu značajni. U Zajedničkom izvještaju Evropske komisije o socijalnoj uključenosti iz 2004. godine vidi se da su tokom 2001. godine najviše iz BDP- a za troškove socijalne zaštite izdvajale Finska sa 33,6 odsto, Holandija sa 31,9 odsto i Danska takođe sa više od 30 odsto, a najmanje Portugalija sa svega 18,4 odsto. Takođe, prosječni troškovi u EU15 za socijalnu zaštitu su po stanovniku od 1995. godine do 2001. godine povećani za 13 odsto.²⁸⁹

Uobičajena poređenja evropskih država i Amerike vode u diskusije o uzročno posljedničnim vezama između ekonomskog rasta i socijalnog modela. Sadašnja pozicija Evropske komisije ide u pravcu da izlaz iz evropskog zaostajanja nije u kopiranju američkog modela već u traganju za posebno uspješnim tipom evropskog modela, a u očima Evropske komisije to je danas nordijski model.²⁹⁰

I Svjetski ekonomski forum, pri procjenjivanju konkurentnosti privreda svijeta, stavlja nordijske države na prvo mjesto. Skandinavske zemlje su, zaista, ostvarile uspješan prelaz ka ekonomiji zasnovanoj na znanju i izgradile brojne kompanije koje se globalno bave informacionim i komunikacionim tehnologijama. Time je ubrzana i ojačana veza između klasične države blagostanja i konkurentnosti ekonomije. Država u tržišnoj privredi, shvaćena po nordijskom, tj. socijal-demokratskom socijalnom modelu, obezbjeđuje široko obrazovanje, kojim povećava sposobnost radne snage da nađe radno mjesto. Takođe, često se ukazuje i da pouzdan sistem socijalne zaštite čini građane manje uplašenim od promjena.

Amerikanci su, naravno, veoma ponosni na svoje dobročiniteljske aktivnosti na koje nijesu obavezani nikakvim posebnim zakonima. Kada se uzmu u obzir ukupna javna i privatna davanja, vidi se da su godišnja ulaganja za socijalnu zaštitu u SAD približna

²⁸⁸ Od evropskih država jedino je u Francuskoj manji stepen sindikalizacije radništva nego u SAD. Posljednjih godina je slična situacija i u nekim baltičkim državama.

²⁸⁹ European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs: **Joint report on social inclusion 2004**, preuzeto sa web stranice: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf

²⁹⁰ Navedeno prema Ktising, Meelis: **Social Tallies and Silicon Valleys**, u Mullally, Lorraine; O'Brien, Neil (editors): *Beyond the European Social Model*, Open Europe, London, 2006, strana 55

godišnjem budžetu za sisteme socijalne sigurnosti u najrazvijenim evropskim državama.²⁹¹ Ali, ostaje principijelna primjedba, socijalna prava ne mogu biti zavisna od volontarističke dobre volje drugih ljudi. Ta prava, kao i sva druga, podrazumijevaju obaveze pokrića troškova njihovog ostvarivanja. Ovi troškovi se ne gledaju samo samo u finansijskom smislu, već u smislu principijelnog odnosa prema pravima svih građana. Pravo na besplatno obrazovanje podrazumijeva obavezu svih građana da plaćaju poreze za tu svrhu. Uopšteno rečeno, prava nema bez obaveza. Tako je država postala garant socijalne kohezije i socijalne uključenosti.

7.8. Solidarnost i konkurentnost

Danas, kada se na Evropski socijalni model sve više gleda kao na suštinu „evropejstva”, kao na sadržaj „evropskog indentita“, valja podsjetiti da su socijaldemokratske ideje o državi blagostanja bile kamen temeljac socijalne zaštite i radnih prava u mnogim evropskim državama. Posljednjih decenija taj politički konsenzus se nalazi pred izazovima neoliberalizma, započetog u Britaniji i Americi u vrijeme vladavine premijerke Tačer i predsjednika Regana, koji su otpočeli reforme ekonomskih i socijalnih sistema uslovljene pritiscima globalizacije. Rasprave o različitim formama kapitalizma su dovele do pojednostavljenih podjela na „anglosaksonski“, tj. liberalni i „rajnski“ model, prepoznat kao model socijalne tržišne privrede. Mnogi su ovaj drugi identifikovali sa Evropskom unijom, iako EU u to vrijeme nije imala značajniju ulogu u oblasti socijalne politike, koja je tada gotovo u potpunosti bila u rukama država članica.

Objašnjenja sporijeg ekonomskog razvoja u Evropi, naspram ključnih konkurenata SAD i Japana, na primjer, gotovo redovno se kompenzuju time da je ona više socijalna. Sve je jasnije da je teško biti „socijalan“ a da se istovremeno ne obezbjeđuje održivi ekonomski razvoj. Evropska socijaldemokratija i dalje traži odgovor na pitanje kako povezati dinamičnu konkurentnu ekonomiju i društvenu solidarnost. Globalni procesi tjeraju sve države da upoređuju različite ekonomsko socijalne modele i primjere dobe prakse u njima i da prilagođavaju sopstvena tradicionalna rješenja uspješnijim uporednim iskustvima. Zbog toga su ustaljene podjele na neoliberalizam i socijalnu tržišnu privredu sve manje jasne, a slika različitih modela postaje sve više zamućena.

Tradicionalna konfrontacija težnji za razvojem konkurentnosti nacionalnih ekonomija, uslovljenih globalnim tržišnim procesima, sa težnjama za održavanjem starih i uspostavljanjem novih vidova solidarnosti u društvu, takođe postaje sve manje izražena. Jer, konkurentnost jednog društva bi se mogla definisati i kao njegova sposobnost da koristi nove faktore ekonomskog razvoja koji su direktno ili indirektno povezani sa socijalnom politikom – kvalitet obrazovanja u zemlji, mogućnosti i kapaciteti doživotnog obrazovanja, kvalitetna zdravstvena zaštita za sve članove društva, itd. Na taj način bi se mogao objasniti uspjeh nordijskih zemalja koje imaju najveće troškove socijalne zaštite, ali i najveću produktivnost.

²⁹¹ Wickham, James: *The End of European Social Model: Before It Began?*, Irish Congress of Trade Unions, Dublin, 2003

Kako će EU obilježiti eventualnu stogodišnjicu postojanja? Da li će ona 2057. biti ostrvo relativne unutrašnje stabilnosti ili zona akutnog unutrašnjeg konflikta? Pita se Vlerstin i zaključuje: “Ovo je socijalno pitanje, stepen do kojeg je Evropa sposobna da se nosi sa rastućom unutrašnjom polarizacijom uzrokovanom neoliberalnim pritiscima. Do sada, Evropa je bila relativno otporna na plač zbog razaranja svoje politike socijalnog blagostanja. Ali, pritisci rastu, ne smanjuju se. Neoliberalna Evropa teško da je mirna Evropa.”²⁹²

Evropski socijalni model se razvijao tokom proteklih pola vijeka postojanja procesa evropskih integracija i nije završen jednom za svagda. Naprotiv. Radi se o nezavršenom procesu koji će uvijek biti predmet političkih konfrontacija. On je rođen kao rezultat političkih borbi, konflikta interesa, raličitih pogleda na potrebe prilagođavanja novim izazovima i novim uslovima. Tako će se i dalje razvijati.

²⁹² Vlerstin, Imanuel: **Evropa, 2057**, *Republika*, Godina XIX (2007), 406-411, 1. jun-31. avgust 2007